ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 19 Sayı: 52 Nisan 2026

Yayın Geliş Tarihi: 04.05.2025 Yayına Kabul Tarihi: 09.04.2026

DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1691280
Makale Türü: İnceleme Makalesi/Review Article
Atıf/Citation: Yıldırım, F. (2026). Geçmiş Medeniyetlerde Kölelik ve İslam'da Savaş Esirlerine Yapılan Uygulamalar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 218-253.

GEÇMİŞ MEDENİYETLERDE KÖLELİK VE İSLAM'DA SAVAŞ ESİRLERİNE YAPILAN UYGULAMALAR

Fethi YILDIRIM*

Öz

Kadim medeniyetlere bakıldığında en çok savaş esirlerinin köleleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte insan kaçırma, borca karşılık borçlunun alıkonulması ve köle anne-babadan dünyaya gelme gibi yollarla da insanlar köleleştirilmekteydi. Savaş çok basit sebeplerden çıktığı gibi sosyoekonomik, güvenlik ve gelecek endişesiyle de insanlık tarihinin başlangıcından beri toplumsal bir gerçeklik olarak var olagelmiştir. Anlaşılmaktadır ki savaş ilk dönem insanlarının aynı zamanda geçim kaynaklarından biriydi. Bu makalede önce, bilinen kadim Sümer, Yunan, Roma, Çin, Hint, Mısır medeniyetlerinde kölelik ele alınmıştır. Arkasından Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin savaş esirlerine yönelik uygulamalarına yer verilmiştir. Daha sonra Kur'ân'ın bu hususta koyduğu esaslar ele alınarak Hz. Muhammed'in uygulamalarının da göz önünde bulundurularak sonraki dönem İslâm bilginlerinin konuyla ilgili görüşleri genel hatları ile belirtilmiştir. Makalenin sonunda İslâm ile diğer medeniyet ve dinlerin köle hakkındaki görüşleri mukayese edilmiştir. Makalenin diğer medeniyetlerde köle anlayışla İslâm medeniyetinin savaş esirleri hakkındaki koymuş olduğu ilkeler arasında yapılan mukayese günümüze ışık tutması ve savaşlar sebebiyle yaşanılan dramları anlamaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kadim Medeniyetler, İslam Medeniyeti, Savaş, Esir, Köle, Cariye.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, fethi.y@atauni.edu.tr, Erzurum/Türkiye.

SLAVERY IN PAST CIVILIZATIONS AND TREATMENT OF PRISONERS OF WAR IN ISLAM

Abstract

Looking at ancient civilizations, it is seen that the enslavement of prisoners of war was most common. However, people were also enslaved through kidnapping, the abduction of debtors in exchange for debt, and birth to slave parents. War, whether stemming from simple reasons or driven by socioeconomic, security, and future concerns, has existed as a social reality since the beginning of human history. It is understood that war was also a source of livelihood for early humans. This article first examines slavery in the known ancient civilizations of Sumer, Greece, Rome, China, India, and Egypt. Following this, the practices of Judaism and Christianity regarding prisoners of war are discussed. Then, the principles laid down in the Quran on this matter are examined, and the views of later Islamic scholars on the subject are outlined, taking into account the practices of the Prophet Muhammad. Finally, the views of Islam and other civilizations and religions on the subject of slavery are compared. This article's comparison of the concept of slavery in other civilizations with the principles established by Islamic civilization regarding prisoners of war will shed light on the present day and help us understand the tragedies caused by wars.

Keywords: *Ancient Civilizations, Islamic Civilization, War, Captive, Slave, Concubine.*

1. GİRİŞ

Arapçada "savaş tutsağı" anlamında kullanılan esir (الاسير-أساري Kur'an, 2011, 2:85; 6:67, 70; 76:8) kelimesi "iple sağlam bir şekilde bağlamak" anlamında Arapça esr veya isâre kökünden türemiştir. Türkçeye de yerleşmiş ve aynı anlamda kullanılmaktadır (Özel, 1995). Türkçede esir kelimesinin karşılığı olarak Kur'ân'da (Bakara 2:85; Enfal 8:67), daha çok esirlerden köleleştirilmiş olanlara has kılınarak ve kısmi anlam farklılıkları olan çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Arapça'da kul-köle anlamındaki abd (عبد), rakik (رقيق), memlûk (مملوك), kınn (قن), gulâm (غلام), rakabe (رقبة), vasîf (وصبف), milkü'l-yemîn (ملك اليمين) ve kadın köleler için memlûke (مملوكة), vasîfe (وصيفة), câriye (جارية), eme (امة) ve gurre (قرة) kelimeleri kullanılmıştır (Kur'ân, 2008, Bakara 2:278; Nahl 16:75; Muhammed 47:4; Tur 52:24; Nisa 4:92, 24).

Esaret durumu, savaşın tarihiyle birlikte başlamış ve en eski devirlerinden günümüze kadar hep var olmuştur. Bu makalede savaş neticesinde ele geçirilen esirlerin akıbeti, bunların köleleştirilme ve medeniyetlere esir hukuku incelenecektir.

Savaş esirleri, tarih boyunca köleliğin ana kaynağını oluşturmuştur. Bu sebeple esirler hakkında, Hz. Peygamber'in uygulamalarında vücut bulan İslam'ın uygulamalarını ele almadan önce, geçmiş medeniyet ve dinlerin esir, köle ve cariyeler hakkındaki görüşlerine kısaca bakmakta fayda olduğu mülahaza edilmektedir. Zira konu bu şekilde ele alındığında İslam ile diğer medeniyet ve toplumların konuya yaklaşımı mukayese edilebilecektir.

Çalışma konusuyla ilgili alan taraması yapıldığında bazı araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bununla beraber konunun her dönemde güncelliğini koruyor olması, çalışmaların güncelleştirilerek devam ettirilmesini önemli kılmaktadır. Bizim çalışmamızın alana katkısı diğer medeniyetler ve dinlerle İslam'ın konuya yaklaşımı arasında mukayese yapılması ve İslam'ın öne koyduğu insan onuruna yakışır esasların belirtilmesi olacaktır.

Araştırma konusunun problematiğine gelince, çok yönlü olması nedeniyle farklı alanlarda yapılan çalışmalara da bakmak gereklidir. Çünkü söz konusu mevzu, birçok bilim dalını ilgilendirmektedir ve birbirine etki eden çeşitli alanlarla iç içe geçmiş durumdadır. Esirler konusu konuşulurken örneğin Hz. Peygamberin savaşlarda aldığı esirler ve bunlara uyguladığı muamele tarihi açıdan ele alınırken, aynı zamanda Allah Rasulü'nün konuyla ilgili yaptığı uygulamalardan ve Kur'an ayetlerinden çıkarılan fıkhi sonuçlara bakmak gerekebilir. Yine konuyla ilgili ayetler tefsir bilimiyle zorunlu olarak yakından ilgilidir. Diğer yandan mevcut Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarının konuya yaklaşımına bakılırken İslam'ın konuyla alakalı esasları ile bunlar arasında mukayese yapıp zaman içerisinde ne gibi değişiklikler olduğuna değinilmesi gerekir. Aynı zamanda

İslam'ın geldiği Arap coğrafyasında var olan kölelik ve cariyelik konusu mutlaka ele alınmalıdır. Ayrıca konuyla direk bağlantılı olması hasebiyle köleliğin tarihi, İslam ve savaş, İslam'da cihat, Kuran'da esir, Hz. Peygamberin gazveleri ve seriyyeleri, ganimetler, Müslümanların Müşrik ve Kâfirlerle ilişkileri, nesih-mensuh, İslam'da evlilik ve mahremiyet gibi konulara da değinilmek zorunluluğu doğmaktadır.

İslam gelmeden önce ve sonra dünyanın hemen bütün toplumlarında olmasına rağmen özellikle batılı araştırmacılar ve Müslüman olmayan çevrelerce İslam ve Müslümanlar daima esir, köle ve cariye konusunda haksız olarak eleştiriye muhatap olmuşlardır. Hâlbuki İslam ne köleliğin mucididir ne de onu desteklemektedir. Aksine geldiği dönemde ve toplumda hazır bulduğu bu problemi tamamen kaldırmak veya en azından minimize etmek için çalışmıştır. İçeriden ise konunun hem savunucusu hem de eleştirenleri bulunmaktadır (Duman 2012: 2-3, Aktan 2001: 59-60, Bayındır 2015; Okuyan 2023). Günümüzde de hız kaybetmeden tartışılan konu, eksik bilgilerle veya yanlı ve ön kabullerle ele alındığında yanlış sonuca varılacaktır. Sonuçta ya İslam ve Müslümanlar töhmet altında bırakılacak veya yetersiz araştırmalar sebebiyle ya da art niyetle bazı şahıslar tarafından konunun suiistimal edilmesine kapı aralanmış olacaktır.

Makalenin sonunda şu hususların vuzuha kavuşturulması umulmaktadır: İslamiyet öncesi kadim medeniyetlerde kölelik ve uygulamaları, İslam'ın konuyla alakalı ortaya koyduğu esaslar ve ikisi arasında mukayese. Öncelikle medeniyetlerin oluşum sıralamasına göre önce İslam öncesi uygarlıkların konuyla ilgili esas ve uygulamalarına bakılacaktır.

1. TARİH BOYUNCA SAVAŞ ESİRLERİ VE KÖLELEŞTİRME

Geçmişte öldürülen, ilahlara kurban edilen, yakılan ve hatta yenen esirler, sonraki dönemlerde insan gücüne duyulan ihtiyaçla birlikte iş gücünden faydalanmak üzere köleleştirilmişlerdir. İş gücüne duyulan ihtiyacın daha da artmasıyla da köleleştirmek için esir ticaretleri başlamış, esir alma ve köle ihtiyaçlarının temini için savaşlar bile yapılmıştır.

Köleleştirilen esirlerden, savaşlarda, tarım ve hayvancılık sektöründe, madencilikte ve hatta eğlence ve seks gibi birçok sektörde faydalanılmıştır.

1.1. Antik Yunanlılarda Kölelik

Yunanlılar köleliği, toplumun ayrılmaz bir öğesi olarak kabul etmektedir. Bu gerçeklik, köleliği savunan Yunan filozoflarının ayrıştırıcı ve aşağılayıcı yaklaşımlarında ayrıntılı bir şekilde görülmektedir (Bakırezer, 3-4).

Aristo, köleliğin devlet ve aile gibi toplumsal yapının temel beşeri unsurlarından birisi olduğunu ileri sürüp onun topluma faydalı ve zorunlu olduğunu iddia etmektedir. Birçok ırkın hür olmak için gerekli ruhsal üstünlüğe sahip olmadığını, bu yüzden de efendi için olduğu kadar köle için de bu durumun daha hayırlı olduğunu dile getirmektedir. O şöyle der: "İnsan doğuştan özgür ya da köledir. İnsanların bir kısmı köle olarak insanlara hizmet için yaratılmışlardır, köleleri köleler değil aklı üstün olanlar yönetmelidir, ruhun vücuda üstün olması gibi hürler de kölelerden üstündür." Yine "köle efendisinin sadece hizmetlisi değil aynı zamanda onun malıdır" diyen Aristo, "eğitim yalnızca hür olanlar içindir, kölenin okuma hakkı olamaz, köle ile evcil hayvan arasında bir fark yoktur. Kölenin yapacağı en iyi iş efendisinin hizmetinde bulunmaktır" gibi günümüzden bakıldığında tepkiye sebep olacak görüşler ileri sürmüştür (Finley, 1980: 15-19; Güriz 2014: 137; Bozkurt 1981: 24). Platon da "kölenin işi efendisine hizmet etmek ve onun mal varlığının çoğalması için çabalamasıdır" demektedir. Bu

düşünceler eski Yunan toplumunun kölelik hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Eski Yunan'da tarım sektöründe çalıştırılan kölelerin 10.000 ile 20.000 arasında, madenlerde çalışan kölelerin 40.000 civarında olduğu ve şehrin temizliğinde de yine kölelerin çalıştırıldığından bahseden rivayetler göz önünde bulundurulduğunda konu daha da anlaşılmaktadır. Yunanistan'da Kölelerin durumu hukuki yönden de iç açıcı değildir. Hiçbir hakları olmayan, efendisi tarafından alınıp satılan bir mal olarak görülmekteydi. Kölesini sınırsızca cezalandırma hakkına da sahip olan efendi onu öldürse bile herhangi bir müeyyideyle karşılanmazdı (Hesiodos 1948: ; Britannica 20: 632; Finley 1980: 83-90; Damian 2023: 74-77; Porter 2003: 109-112, 199; Okandan 1951: 275; Bozkurt 1981: 89; İnce 2010: 17-20).

1.2. Romalılarda Kölelik

Romalılarda da durum Yunanlılardan farklı değildir. Romalılar, başka ırkları, ulusları, devletleri kendileri için yaratılmış köleler olarak görmekteydi. Köle, mal olarak kabul edilir, alınıp satılır, ölene kadar çalıştırılırdı (Damian 2023: 88; Karadeniz 2019: 77; Bozkurt 1981: 92-94; Fendoğlu 1996: 46; İnce 2010: 21).

Sürekli savaşan bir ulus olan Romalılar, sürekli esirler edinir, köleleştirir toplumun hizmetine kullanırlardı. Roma'da istenmeyerek sokağa terkedilen çocukların da köleleştirilmesine müsaade edilmiştir. Roma'da nüfusun yarısını kölelerin oluşturduğundan bahsedilir. Halk kölelerinin çokluğuyla övünürdü. Köleler Roma'da da tarım ve hayvancılıkta çalıştırılırlar, çalışırken zincirli halde ve insani şartlardan uzak hayvanlar gibi görülürlerdi. Yeme içme şartları da hayvanların durumundan farksızdı ve hayvanların yedikleriyle beslenirlerdi (Damian 2023: 91; Saydam 2017: 6).

Sonraki zamanlarda efendilerini eğlendirmek için kullanılmaya başlandı. Köle evlenemez, aile kuramaz, mülk edinemezdi. Efendisi onu zincire vurabilir, cezalandırabilir hatta öldürebilir. Romalılarda bir efendi ölünce köleleri de öldürülürdü. Toplumun yarısını oluşturan kölelerin başlangıçta özgür bırakılmaları da yasaktı (Westerman 1955: 78-79).

Roma Hukukunda göre kölenin hiçbir değeri yoktu. Borçlu borcuna karşılık köle olurdu. Aileleri tarafından terkedilen çocuklar, kendilerine bakan ailelerin kölesi kabul edilirdi. Fakir anne babanın çocuklarını köle olarak sattığı dönemlere de rastlanmaktadır. Kölelerin kötü yaşam şartları isyanlara neden olacak düzeye ulaşmıştır. Spartakus isyan tarihi bunlardandır (Saydam 2017: 6; Karadeniz 2019: 77; Bozkurt 1981: 94; İnce 2010: 23).

1.3. Çinlilerde Kölelik

İlkçağda Çin toplumunu köylüler ve asiller oluşturur ve köleler de sosyal bir grup olarak toplumda yer alırdı. Köleler, savaşta ele geçirilen ve köleleştirilen esirlerden oluşmaktaydı. Yine kendisinin ve ailesinin geçimini saplayamadığı için kendi isteği ile gidip varlıklı ailelere köle olarak satılanlar vardı. Aynı şekilde köle efendisi ile sözleşme yapıyordu. Kaçması halinde yakalandığında verilecek cezayı peşinen kabul etmekteydi (Damian 2023: 298). Diğer milletlerin aksine Çin'de köleler tarım ve endüstri sektöründe değil sadece çoban olarak çalıştırılırlardı. İki katlı olan Wu Wang dönemi şehrinde boyunduruk altında olanlar alt katta otururlardı (Wolfram 1952:21). Wang Mang'ın iktidarında köleler devletleştirilmiş, şahısların köle edinmeleri yasaklanmıştır. Ancak bu yasak sözde kalmışi özellikle açlık sebebiyle kendini karın tokluğuna köle satma mazeret olarak görülmüştür. Bunu gönüllü kölelik kategorisinde değerlendirmişlerdir (Damian 1923: 299). Aynı şekilde insan ticareti şiddetli şekilde yasaklanırken açlık sebebiyle çocuk satışı da mazeret olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu gönüllü köleliğe "nubi" köleliği denilmiştir (Damian

2023:299). MS 3. Yüzyıla gelinceye kadar Çinliler köle edilmezlerken bu yüzyıldan sonra Çinlilerin de köle edinildiği görülür. Köleler devlete ait kabul edildiğinden bu duruma karşı koymak çok büyük cezalarla cezalandırılırdı (Wolfram 1952: 86, 161; Bozkurt 1981: 69).

1.4. Hintlilerde Kölelik

Hint kast sisteminde de kölelerin durumu diğer uluslardakinden farklı değildi. Köleler her zaman en alt kastta idiler. Diğerlerinden farkı burada köleler arasında da sınıflar vardı ve bu sınıflandırmaları kölelerin elde ediliş şekli belirlemekteydi.

Hindistan'da babalar çocuklarını borç karşılığı köle olarak başkasına verebilir, para karşılığı köle olarak satabilirdi. Bu şekilde borçları karşılığı köleleştirilen kişi sayısı oldukça fazlaydı. Ama hırsızların zorla kaçırıp köleleştirmek istediği kişi köle olarak kabul edilmezdi (Damian 2023: 340).

Hindistan'da köleler üst kastlarda bulunan kral, zengin tüccarlar ve kamu yararına çalıştırılırlardı. Köle kadınların çocukları da efendisinin malı sayılır ve ona hizmet ederlerdi. Kölelerin belli durumlarda özgür bırakılması da mümkündü (Hastings 1920: 619; Damian 2023: 341; Çağdaş 1947: 20, Bozkurt 1981: 67-68).

1.5. Mısırlılarda Kölelik

Mısır'da diğer toplumlardan farklı olarak kölelerin varlığına ek olarak köylü ve şehirliler yanında arazi sahibine bağlı ve onu terk edemeyen yarı köleler de vardı. Köle ihtiyacı savaşlarda yabancı kavimlerden alınan tutsaklardan oluşuyordu. Eski Mısır firavunları despotik idarelerini sağlamlaştırmak ve güçlenmek için sürekli savaşıyorlar, elde edilen tutsakları da köleleştiriliyorlardı.

Bu kölelerin bir kısmı Mısır'da bırakılır bir kısmı da komşu kavimlere satılırdı (Damian 2023: 45-46).

Köle ihtiyacının karşılanmasında savaş dışında, başka ülkelerden satın alma yoluyla da köle elde edilirdi. Bazı belgelerde hürlerin, bir hizmet sözleşmesi imzalayarak kendilerini ya da çocuklarını köle olarak sattıkları görülürdü. Ancak en çok belgelenen kısmı savaşta kaçırılan köleler oluşturmaktaydı. Köleleştirilen insanların sağ omuzuna damga vurulmaktaydı. (Damian, 2023: 46-47; Britannica 1823: 630; Bozkurt 1981: 80; İnce 2010: 17; Özer 2007: 5). Ayrıca herhangi bir isyana katılan Mısırlılar da köleleştirilirdi. Diğer bir yol da zorunlu çalıştırma olarak insanlar zorla alınıp çalıştırılırdı, kaçmaya teşebbüs edenler "Büyük Çit" denilen yerlere hapsedilirdi. Biri kaçar da bulunamazsa yerine aileden birisi alınırdı (Damian 2023: 47-48). Yerine kimse bulunamazsa kendisi yakalanınca ömür boyu çalışmakla cezalandırılırdı. Bazen de kaçanlar yargılama sonucu idama mahkûm edilirdi (Damian 2023: 53).

Mısır'daki köleler servet çoğaltan ve gösteriş sağlayan bir araç olarak kullanıldığı, krallar, asiller ve eşraf tarafından çokça alınıp satıldıkları kaynaklarda yer almaktadır. Mısır'da köleler genellikle tapınaklarda, kamuda, firavun mezarlarının inşasında ve ziraatta çalıştırılırdı (Sâhî 1993: 10; Özer 2007: 7; İnce 2010: 18). Diğer yandan köleler özel mülkiyetten kamuya devredilebilirdi. Bu yazılı bir dilekçe ile gerçekleşmekteydi. Kadınlar efendileri tarafından kira verilebilirdi. Kiralama süresinde istismara uğrarsa yasal işlem başlatılırdı (Damian 2023: 49-50). Mısır hukukunda kölelikten kurtulmanın üç yolu vardır: kaçış, koşullu çıkış (evlenme, azat etme, evlatlık edinme) ve ölüm (Damian 2023: 55). Ancak Eski Mısırda kölelik aynı zamanda bu kişiler için bağımsız ama korumasız olmaktansa bağımlı ama korumalı olma tercih söz konusu idi (Damian 2023: 57).

1.6. Sümerlerde Kölelik

Kanun koyucular uygarlığı olan Sümerlerde köle konusu ayrıntılarıyla işlenmiş olması ve Ortadoğu'ya yakın bir coğrafya olması nedeniyle kesinlikle incelenmelidir.

Sümer toplumunda hür ve köle ayırımı dönemin diğer topluluklarından farklı değildi. Sümer kaynaklarında köleliğin kaynağı, kölelerin hukuku, kölelerin toplumdaki karşılığı ve özgür bırakılmalarına dair bazı bilgilere Sümer tabletlerinde rastlanılmaktadır.

Sümerlerde de köleliğin esas kaynağı savaşlardı ve birçoğu komşu ülkelerin halkı olan köleler, sarayda ve zengin kişiler için çalıştırılırlardı. Köle edinme yolları olarak şunlara rastlanmaktadır: Savaşta alınan esirlerin köleleştirilmesine ilave olarak hür doğan bazı insanlar da köleleştirilebilirdi. Aileleri tarafından reddedilen çocuk olmak veya babaya karşı gelmek de kölelik nedeni olarak görülmekte (Wolley 1965: 98; Bozkurt 1981: 71; Damian, 2023: 18), borcun ödenmemesi de bir kölelik nedeni sayılmaktaydı. Borcunu ödeyemeyen kişi, karısını, oğlunu veya kızını alacaklı kişiye köle olarak verirdi ancak bu kölelik, üç yıl ile sınırlıydı. Diğer yandan işlenen bazı suçlar neticesinde özgür kişiler de ceza olarak köle durumuna düşebiliyordu (Wolley 1965: 98; Bozkurt 1981:70).

Sümerlerde de, dönemin diğer topluluklarında olduğu gibi, köle efendinin malı sayılmakla birlikte köleler için bazı hukuki düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Şöyle ki, köleler mülk edinebilir, para biriktirerek özgürlüğünü satın alabilir, evlenebilir (Bozkurt 1981: 71), hatta bazı durumlarda kölenin mirasçı olabilmesinden de bahsedilmektedir. Bazı köleler ikamet ettiği beldenin dışınd özgürce seyahat da edebilirlerdi. Köleye zarar verilmesi durumunda ise tazminatı efendisi alırdı (Kramer 1956: 78; Wolley 1965: 98; Bozkurt 1981: 70, Damian 2023: 18).

Efendisi onu satmak isterse bu satışı arzu etmeyen köle durumu protesto ederek mahkemeye gidebilir, herhangi bir davada şahitliği kabul edilir, kefil olabilir, ödünç para alarak borçlanabilirdi (Kramer 1956: 78; Wolley 1965:98; Bozkurt 1981: 71). Sümerlerde köleler lehine olan bu uygulamalar köleleri, dönemin topluluklarındaki kölelerden farklı kılmaktaydı.

Sümerlerde bu pozitif duruma rağmen Sümer yazıtlarında kölelerin cezalandırılma şekliyle ilgili bazı bilgilere de rastlanılmaktadır. Köleler damgalanabilir, kamçılanabilir ve dövülebilirdi. Her türlü kötü muameleye karşı korumasız olan Sümer kölelerine karşı işlenen suçlara verilen ceza, hürlere karşı işlenen suça verilen cezadan daha hafif olduğu görülmektedir. Kölenin kaçması durumunda yakalandığında ölüm veya toplumdan dışlanma ceza verilirdi (Damian 2023: 37).

Bir kölenin hür, hürün de köleye dönüşebildiği Sümer toplumunda kölelerin ihanetlerinden korkulur bu yüzden de savaşta kullanılamazlardı (Wolley 1965: 97-98; Bozkurt 1981: 70-72; Damian 2023: 38).

Sümerlerde kölelik kurumu açısından eski uygarlıklarda rastlanmayan son derece önemli ve ilginç bir durum da bir kısım Sümer krallarının kölelik kurumunu kaldırmak istemiş olmalarıdır. Sümer kanun koyucularından Kral Urugakine (MÖ 2350) bir devrim yaparak köleliğe son vermiş, ancak bu hareket uzun ömürlü olmamıştı. Urugakine'den 200 yıl sonra MÖ 2100 yıllarında Kral Ensi - Gudea çıkardığı bir kanunla köle ve tutsakların serbest bırakılmasını emretmişti. Sümer kralları kölelerin serbest bırakılmalarını salık veren ilk kanun koyucudır (Kramer 1956: 86; Okandan 1951: 115; Bozkurt 1981: 73).

1.7. Türklerde Kölelik

Eski Türklerde de köleliğin olduğunu Çin kaynaklarından öğreniyoruz (Eberhard 1942: 25-99; Bozkurt 1981: 97; Parlatır 1983: 4). Ayrıca Divan-ı Lugâti't-Türk'te kölelerin azat edilmeleri bahsinin olmasından da anlaşılmaktadır (Kafesoğlu 1976: 758-759; Parlatır 1983: 6). Hunlar, Göktürkler ve Uygurlarda savaş esirleri köleleştirilmekteydi. Çinliler ve Göktürkler arasında yapılan savaşlar sonrasında Göktürklerin ele geçirdikleri esirleri köleleştirdiği Çin kaynaklarında yer almaktadır (Kafesoğlu 1976: 761; İnan 1955: 4; Üçok ve Mumcu 1976: 16).

Hunlarda bireysel kölelikten daha çok kabile köleliğine rastlanılmakta ve doğrudan Hun devletine bağlı olmaktaydılar. Hunlarda hayvancılık işlerinde köleden istifade edilerek çobanlık yaptırılmakta idi.

Efendileri kölelerin mutlak sahibi sayılır ve istediğinde satabilirdi. Köle sayısı az olduğu için oldukça kıymetli idiler. Kölenin efendisinin izniyle evlenebilirdi ve özgür bırakıldıkları da görülürdü (Ögel 2014: 46; Kafesoğlu 1976: 761).

1.8. Araplarda Kölelik

Araplarda hem İslam'dan önce ve hem de Hz. Muhammed'in risâlet döneminde, tüm dünyada olduğu gibi, kölelik oldukça yaygındı. Diğer toplumlarda olduğu gibi Araplarda da köleliğin baş kaynağı savaşlardı. Bununla birlikte başka ülkelerden ticareti yapılmak üzere getirtilmiş olanlar da bulunmaktaydı. Ayrıca maddi durumu kötü olan kişi, haklarından vazgeçip köle olabilir veya borcuna karşılık çocuğunu satabilirdi. Buna ek olarak köleler miras yoluyla varislerin mülkiyetine geçmekteydi. Arapların yanı sıra Habeş, Rum, Fars asıllı köleler de vardı. Köleler toplumun en alt tabakası sayılır, her tür işlerde çalıştırılırlardı (Fendoğlu 1996: 335; İnce 2010: 25).

Köle, sahibinin malı olarak değerlendirildiği için her türlü istihdamda kullanılabilir hatta efendisi isterse öldürebilirdi. Bununla birlikte üçüncü şahıslardan gelebilecek saldırılara karşı sınırla da olsa bir güven sağlıyordu. Efendinin cariyesini fuhşa zorlayarak onun üzerinden para kazanması köle ve cariyenin insan sayılmamasının bir sonucu idi. Kölelerden bazıları toprağa bağlı idi, onunla birlikte satılıp alınırdı (Cevad Ali 452-545).

Köleler azat edilebilmekte ancak evlenip yuva kuramazlardı. Kadın kölelerle bir nikâh akdine ihtiyaç duyulmadan birliktelikler olur, ancak bir gelenek olarak Araplar cariyelerle evliliği hoş bulmaz, çoğunlukla özgür kadınlarla evlenmeyi tercih ederlerdi. Diğer yandan cariyeleri para karşılığı fuhşa zorlamak yaygın bir durumdu (Cevad Ali 1993: 455; Fendoğlu 1996: 335, Ateş 1994: 2; İnce 2010: 25). Bazen bir kölenin iki sahibi olabilirdi (Cevad Ali 1993: 460).

2. YAHUDİLİKTE VE HRİSTİYANLIKTA KÖLELİK

İslam gelmeden önce ve geldikten sonra esirleştirilmiş köle ve cariyelerin durumu anlatıldıktan sonra diğer ilahi menşeli dinlerde, kölelik ve cariye hakkındaki görüşleri nelerdir kısaca buna da bakılması gerekmektedir. Zira İslam bu hususta bazı muarızları tarafından özellikle de batılı Yahudi ve Hristiyan araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir.

2.1. Yahudilikte ve Tevrat'ta Kölelik

Önceki toplumlarda mevcut olan köleliği Tevrat'ta da görmekteyiz. İsrailoğulları uzun tarihleri boyunca birçok kez köleleştirilmiş bir toplumdur. Bu sebeple tahrif edilmiş Tevrat ve diğer kaynaklarında kölelikle ilgili bilgileri bulmak mümkündür. Tevrat'ta köleliğin kaldırıldığına dair herhangi bir metin, emir bulunmadığı gibi iyileştirilmiş kölelik şekliyle kendi dindaşlarının köleleştirilmesinden bile bahsedilmektedir. Şöyle denilmektedir:

> "Aranızda yaşayan bir kardeşin yoksullaşır, kendini köle olarak sana satarsa, onu bir köle gibi çalıştırmayacaksın. Yanında çalışan bir işçi ya da yabancı gibi davranacaksın ona. Özgürlük yılına dek yanında çalışacak. Sonra çocuklarıyla birlikte yanından ayrılıp ailesinin yanına, atalarının toprağına dönecek. Çünkü İsrailliler benim Mısır'dan çıkardığım kullarımdır. Köle olarak satılamazlar. Ona efendilik etmeyecek, sert davranmayacaksın. Tanrı'dan korkacaksın" (Levililer 25: 39-43).

Tevrat'ta On Emir -ki bunlar Yahova'nın Tûr-ı Sîna'da Hz. Musa'ya yaptığı tavsiyelerdir- içerisinde kölelikle ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir: "Ben Yahova! Seni köle bulunduğun yerden Mısır topraklarından çıkaran Tanrı'nım. Artık gözünde hiçbir şey kalmasın" (Çıkış 20: 1-17), "Ve Mısır'da köle olduğunu hatırlayacaksın" (Ester 16:13-14) Burada Hz. Musa'nın ve kavminin, Firavun ülkesi Mısır'da köle olarak bulundukları anlaşılmaktadır.

İsrailoğullarının büyük atası Yakup peygamber zamanında da esir alma ve bunları köleleştirmenin varlığına rastlanılmaktadır (Yaratılış 29: 24-36, 30: 1-22). Bu husus Kuran'da anlatılan ilgili kıssada da yer almaktadır (Kur'an, 2008, 12:75).

Köleleştirme yolları olarak, kişinin borçlarına karşılık kendisini köle olarak sattığı, alacaklıların borçlarını ödemeden ölen kişilerin başka malı yoksa çocuklarının alındığı, kişinin öz kızını köle olarak satabildiği, hırsızın malını çaldığı kişi tarafından köleleştirildiği şeklinde görülmektedir (Çıkış 21: 2-6, 7).

Yahudi ilahı, intikamcı bir ilah ve dinleri de milliyetçi bir görünüm vermektedir.

> Şöyle diyor: "O zaman diyor Rab, bütün İsrail boylarının tanrısı olacağım, onlar da benim kullarım olacak" (Yeremya 31:1). "Bugün

> Rab size verdiği söz uyarınca öz halkı olduğunuzu açıkladı. Bütün buyruklarına uyacaksınız" (Yasaların Tekrarı 26:18).

(Benzer ifadeler için bkz. Levililer 25:55, 1. Tarih 11:2, Mezmurlar 135:14, Yeşeya 41:8-9, Yeremya 1:8, 31:1, Çıkış 29:45, 1. Krallar 6:13, 1. Tarih 16:21, Nehemya 9:15-19). Bu dini değerlerde, diğer milletler Yahudilerin kölesi kabul edilmektedir. Buna göre rableri Yahudileri üstün yaratmış, onları seçmiştir. Yahudiler bu sebepten dolayı savaşlarda acımasız davranmaktadırlar, zira İsrailoğulları dışındaki insanlar onların kölesi ve hizmetçisi olduğu yönündeki inanç, dini görüş olması sebebiyle kendilerine karşı gelen her insan tanrının buyruğuna karşı geldiğinden her çeşit kötü muameleyi hak etmektedir. Buna göre savaşta düşman erkekler öldürülür, kadınlar ve çocuklar köle edilir, evleri yakılır (Yasaların Tekrarı 4:6-8, 1. Tarih 17:8, Yeşeya 30:15, 60:10, Çölde Sayım 15:30-31).

Köleler İbrani olan köleler ve İbrani olmayan köleler şeklinde ayrılırdı. İbrani olanların köleliği belli süreyle sınırlı, İbrani ırkından olmayan kölelerin köleliği ömür boyudur. Kölelerin sahibi öldüğünde köle ölenin mirasçılarına intikal etmekteydi. Yabancı köleler, borçlarını ödeyemeyenler, hırsızlar ve kölelerin çocukları, birçok toplulukta olduğu gibi Yahudilerde de köle stokunu oluştururdu (Yasaların Tekrarı 12:10, Yeremya 32:37-39, Balpınar 7-8).

Yahudilikte kölelikle ilgili bazı kuralların konulduğu görülmektedir. Efendilerin köleleri üzerinde sahip oldukları bazı haklar sınırlandırılmış, efendinin kölesine iyi davranmasının gerektiği, merhametli olması ve kölenin aileden sayılması bu kurallardan bazılarıdır (Çıkış 21:2-6). Ayrıca Yahudi geleneğinde kölelerin evliliğine izin verilmiştir. Eğer köleleştirilen kişi İbrani asıllı ve köleleştirildiğinde evli ise altı yılın sonunda özgür kalır, karısı da onunla birlikte bırakılırdı. Ancak efendisi, bu süre içinde kölenin karısını evlendirmiş ise, köle süre sonunda hürriyetine kavuşurken, karısı ve çocukları efendisinin malı olarak kalmaya

devam etmekteydi. Yahudiliğe göre bir Yahudi'nin bir başka Yahudi'yi köle edinmesi mümkündü. Yahudi olan köle efendisine yedi yıl hizmet ederse azat edilir, köle Yahudi değil ise azat edilmezdi (Hastigs 1920: 642; Kuş 2012: 7). Ayrıca kölelerin mülk edinmesi kesinlikle yasaktı. Başkalarından aldığı ya da bulduğu şeyleri efendisine teslimle mükellefti (Okandan 1951: 190, Bozkurt 1981: 83).

Tevrat'ta, Yahudilerin dışındaki kölelerle ilgili olarak, "köleyi azat et" diyen tek bir emir olmadığı gibi, aksine "köle edinin" diyen hükümler bulunmaktadır. Kölelikle ilgili geçen bölümlere bakıldığında: "Fakat yedinci gün Allah'a adanmıştır; sen ve oğlun ve kızın, kölen ve câriyen ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksın." (Çıkış 20:10-11). "Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun karısına yahut kölesine yahut câriyesine, hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin" (Çıkış 20:17) gibi cümlelerde köle ve cariyelerin varlığını haber vermektedir. Ancak bu cümlelerden başkasına ait köle ve cariyelere el uzatılmaması hakkında da bir kaide koyduğu da anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde kölelerin özgürleştirilmesinin de dini ve hukuki şekliyle düzenlendiği de görülmektedir. Mesela İbrani inanışında elli yılda bir genel bir özgürleştirme, af merasimi yapılırdı. Bu tarihte tüm İbrani köleler özgür bırakılırdı. Ancak İbrani olmayan anneden doğanlar anneleriyle köle olarak kalmaya devam ederdi (Çıkış 25:125, Bozkurt 1981: 19). Aşağıdaki emirler de köle ve cariyeler hakkında bazı düzenlemelerdir:

> "Ve onların önüne koyacağın hükümler şunlardır: Eğer İbrânî bir köle satın alırsan altı yıl hizmet edecek ve yedincide hür olarak meccânen çıkacaktır. Eğer yalnız geldi ise yalnız çıkacaktır. Eğer karısı ile geldi ise karısı ile çıkacaktır. Eğer efendisi ona bir kadın verir ve o kendisine oğullar yahut kızlar doğurursa, kadın ve çocuklar efendisinin olacak ve kendisi yalnız çıkacaktır. Fakat eğer

köle açıkça: Efendimi ve karımı ve çocuklarımı seviyorum hür çıkmayacağım derse, efendisi onu Allah'a yaklaştıracak ve onu kapıya yahut kapının süvesine yaklaştıracak ve onun kulağını biz ile delecek ve kendisine ebediyen hizmet edecektir" (Çıkış 21, Bozkurt 1981: 81).

"Ve eğer bir adam kızını câriye olarak satarsa, o kölelerin çıktığı gibi çıkmayacaktır. Eğer kendisine nişanlanmış olan kız, efendisinin gözünde kötü olursa, o zaman geri satın alınması için bırakacaktır; kendisine sadâkâtsiz davrandı diye onu yabancı kavme satamaz" (Çıkış 21:1-11). "Eğer bir adam kölesine yahut câriyesine değnekle vurur ve onun eli altında ölürse, mutlaka cezalandırılacaktır" (Çıkış 21:20).

"Ancak bir Yahudi iki gün yaşarsa cezalandırılmayacaktır, çünkü o kendi malıdır. Ve eğer bir adam kölesinin gözüne yahut câriyesinin gözüne vurur ve onu sakat ederse gözü yerine hür olarak salıverilecektir" (Çıkış 21:20-21, 26-27). "Eğer öküz bir köleyi ve câriyeyi süserse onların efendisine otuz şekel gümüş verilecek ve öküz taşlanacaktır" (Çıkış 21:32). "Ve her kim bir kadına yaklaşırsa ve o kadın câriye ise, bir adama nişanlı ise ve fidyesi verilmemiş yahut azat edilmemiş ise, cezalandırılacaklardır; öldürülmeyecekler, çünkü kadın azatlı değildi ve o adam Rabbe, toplanma çadırının kapısına günah takdîmesi koçunu getirecek ve kâhin onun işlemiş olduğu suçundan dolayı Rabbin önünde günah koçu ile kendisi için keffâret edecek ve işlediği suç kendisine bağışlanacaktır" (Levililer 9:20-22).

Buradan da köle ve cariyeye karşı işlenen suçların hür insanlara verilen cezalarla aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yerine câriye ile zinâ yapan, günah takdîmesi ile affedilir (Ateş 1994: 443).

> "Ve ellinci yılı takdis edeceksiniz ve memlekette orada oturanların hepsine azatlık ilan edeceksiniz; sizin için Yubil olacak (elli yılda bir gelen azadlık yılı)" (Levililer 25:6-7, 10-11). "Ve eğer kardeşin senin yanında fakir düşer ve kendini sana satarsa onu köle gibi çalıştıramayacaksın. Senin yanında ücretli adam gibi ve misafir gibi olacaktır. Yubil yılına kadar senin yanında çalışacaktır. O zaman kendisi ve kendisi ile beraber çocukları, aşiretine babalarının mülküne dönecektir. Çünkü onlar Mısır diyarından çıkardığım kullarımdır. Köle olarak satılmayacaklardır" (Levililer 25:39-55)

Musevîlerde köleler İbrânî soyundan olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılmışlardır. İbrânîler içinde eskiden beri kölelik mevcuttu. En büyük meşguliyetleri gezmek ve savaş olan bu kavmin, büyükleri yanında servet ve gösteriş olarak kabul edilen kölelerin hayvanlardan farkı yoktu. Ancak kölelerini fazla da ezmezlerdi. Köleler her sene yedi hafta istirahat ederlerdi. Köleye zarar verme yoktu. Kölesini iş göremez hale getirene ceza verilirdi (Şefik Bey 1314: 11, 16-17). Musevîler İbrânîlerin köleliğini engellemiş ancak İbrânî köleler borçlarını ödeyemedikleri veya sefalete düştükleri için kendilerini satanlar olmuştur. Bedellerini ödeyerek hürriyete kavuşabilmişlerdir. İbrânî olmayanların köleliği ömür boyu idi. Yahudi olan kölelerin durumu ile ilgili Tevrat'ta geçen hükümlerden anlaşılacağı üzere, Yahudi olup da köle durumuna düşenlerin köleliğinin ortadan kaldırılmasına gayret sarf edilmiştir. Yahudilikte köle mal olarak görülüp, Yahudi olmayanlar ömür boyu köle olarak kalmaktaydılar. Azad ancak kölenin bir uzvunun sakat olmasına bağlıdır. Hülâsa, Yahudilikte köleliğin genel olarak oluşabilmesi için savaş, satın alma ve borç gibi unsurların bir araya

gelmesi gerekmektedir (Çıkış 21: 20-21, 26-27). Bir Yahudi'nin köle olabilmesi ise ancak savaş ve borç sebepleriyle olabilmekteydi (2. Samuel 20:3-6, 17, 21:11, 2. Krallar 4:1-2, 16, Akyüz 1995: 143, Sorokin 1972: 16, Karaman 2017: 24).

Görüldüğü üzere, Tevrat köleliği kabul etmekte ve tarihî bir vâkıa olarak kölelikten bahsetmektedir. Ancak Tevrat, kölelikle ilgili ayrıntı sayılabilecek kurallar koyarken, tahrif olmuş olması ve Yahudiliğin ırkçı bir şekle büründürülmesi sebebiyle de Yahudi olan kölelerle diğer köleler arasında fark gözetmektedir.

2.2. İncil ve Hristiyanlıkta Kölelik

Hristiyanlık da Yahudilik gibi İsrailoğullarına gelmiştir. Dolayısıyla Yahudilikte var olan durum hali hazırda devam etmekteydi. Yani Hıristiyanlığın ortaya çıktığı zamanda kölelik diğer topluluklarda olduğu gibi bu toplumda da vardı. Yahudiliğin devamı olması dolayısıyla da İncil'de köleliğin kaldırılması söz konusu olmadığı gibi var olan bazı hususiyetler de Tevrat'taki uygulamaların devamı mahiyetindedir (Hastings 1920: 625).

Hz. İsa da köleliği reddetmemiş, sınırlamamış, azaltmamış, ondan sonra Havarilerinin de bu konuda herhangi bir görüşü bulunmamaktadır. Ancak İncil'de yer alan şu ifadelere bakıldığında insan için asıl olanın özgürlük olduğunun açıkça vurgulandığı görülmektedir:

> "Kul iken çağrıldın mı? Sana kaygı olmasın; fakat eğer azat olabilirsen daha ziyâde onu kullan. Çünkü Rabbinin emrine çağrılmış olan kul, Rabbin azatlısıdır. Hür iken çağrılmış olan da Mesih'in kuludur. Para ile satın alındınız, insanların kulları olmayın" (1. Korintilere Mektup 7:17-24).

> İncil (Ahd-i Cedid) "bütün insanlar kardeştir" hükmünü yazmakla birlikte köleliği yasaklamamıştır. Tevrat gibi, İncil de köleliği kabul ederek Tevrat'ın yukarıdaki anlayışını değiştirmemiştir. Nitekim Hz. İsa "Ben Tevrat'ı değiştirmek için değil, tamamlamak için geldim" diyordu (Matta 5:17).

Hz. İsa, köleliği reddetmemiş, ancak hürriyetin asıl olduğunu ifade etmiştir. Elimizdeki İncillerde de köleliğin kaldırılması ve kölelerin azadı ile ilgili bir hüküm görülmemektedir.

Genel olarak gerek Katolik kilisesi gerekse diğer kiliseler, köleliği bir vâkıa olarak kabul etmiş ve Hıristiyanların kendi dindaşlarını köle edinmelerinde bir sakınca görmemişlerdir. Hatta Saint Thomas d'Aquino'ya göre kölelik, Hz. Âdem'in ilk günahının kaçınılmaz bir sonucudur. Ancak Hıristiyanlığın zamanla Avrupa'da kölelere daha yumuşak davranılması konusunda köle sahipleri üzerinde olumlu etki yaptığı bir gerçektir (Hastings 1920: 626; Aydın 2023: 237, Fendoğlu 1996: 74-76).

Şu ifade ise Yahudilikten esinlenerek yazılmış gibi gözüküyor. Zira Hacer'i köle olması sebebiyle ve oğlu Hz. İsmail'i köle anneden doğması sebebiyle ötekileştirip kendilerinin ve annelerinin (Sâra) hür olduğunu ifade ederek üstünlüklerini belirtmektedirler:

> "Çünkü İbrahim'in biri câriyeden ve biri hür kadından iki oğlu vardı, diye yazılmıştır. Fakat câriyeden olan bedene göre ve hür kadından olan vâde göre doğmuştur. Bu şeylerden remiz vardır; çünkü bu kadınlar iki ahittirler, kulluk için doğuran biri Sînâ Dağı'ndandır, o Hacer'dir ve Hacer Arabistan'da olan Sînâ Dağı'dır ve şimdiki Yeruşalime muâdildir. Çünkü çocukları ile beraber

> kulluk ediyor; fakat yukarıdaki Yeruşalim hürdür. Bizim anamız odur.” (Krintiler 7:21-23, Koloseliler 3:11,129).

Şunlarda ise ırkçılık denilebilecek düzeyde söylemler görülmektedir:

> “Ve biz ey kardeşler, İshak gibi vâdin çocuklarıyız. Fakat o zaman bedene göre doğmuş olan, ruha göre doğmuş olanlara nasıl eza etti ise şimdi de böyledir. Fakat kitap ne diyor? ‘Câriyeyi ve oğlunu dışarı at; çünkü câriyenin oğlu hür kadının oğlu ile beraber miras almayacaktır’. Bunun için ey kardeşler, câriyenin değil, fakat hür kadının çocuklarıyız.”(Galatyalılar 4:28-31).

Hristiyanlık geldiği veya Kutsal Kitab’ın kaleme alındığı dönemlerde vakıa olarak esaret, kölelik ve cariyeliği kabul etmiş olsa da aşağıdaki ifadelerden kendi müntesiplerinin başkalarının esaretine düşüp köle olmamaları için uyarmakta ve dayanışma içerisinde bulunmalarını tavsiye etmektedir:

> “Mesih bizi hürriyet için azat etti; imdi sabit durun ve tekrar kulluk boyunduruğuna tutunmayın. Çünkü ey kardeşler, siz hürriyet için çağrıldınız, ancak hürriyet bedene bir fırsat olmasın, fakat birbirinize sevgi ile hizmet ediniz.” (Galatyalılar 5:1, 13). “...İnsanların kulları olmayın.” (Korintliler 7:21-23).

Hz. İsa’nın Havarilerinden olduğu söylenen Pavlos’un Efeslilere gönderdiği mektubundaki şu ifadeler Hristiyanlığın kölelere bakışını özetlemektedir:

> “Ey köleler, Hz. İsa’ya itaat ettiğiniz gibi efendilerinize de itaat ediniz. Köle efendisine boyun eğmeli, efendisini hoşnut etmeli, itiraz etmemelidir.” (Efesliler 6:5-9). “Köleler, efendilerine gayet saygılı olmalıdırlar; onlara hizmette kusur etmemeliler zira bu Hz. İsa’nın öğüdüdür” der (Efesliler 6:5-9).

3. İSLAM'DA ESARET

İnsanlığa bir dünya nizamı sunan Kur'ân'ın savaşla ilgili hükümler vaz etmesi yadırganmamalıdır. Mekke'de birçok eza ve cefaya maruz kalan Müslümanlar burası yaşanamaz bir hale geldiğinde, zoraki kendi topraklarını bırakıp Yesrib'e (Medine) göç etmek durumunda kalmışlardı. Artık bir devletleri ve güç birlikleri olan Müslümanlara Allah kendilerine saldıran düşmanlarla savaşabileceklerine dair izin vermiştir: "Kendileriyle savaşılanlara, haksızlığa uğratılmaları sebebiyle (savaş için) izin verildi. Şüphesiz ki Allah onlara yardıma gücü yetendir" (Kur'ân, 2008, 22:39).

Konuyla ilgili güncel araştırmalara bakıldığında, köle edinmenin ana kaynaklarından birinin savaş esirleri olması sebebiyle İslam'ın kölesiz topluma geçiş projesi olarak görüldüğü (Aktan 2001: 6), bazı araştırmacılar ise İslam'ın köleliği kesinlikle kaldırdığını ileri sürmüşlerdir (Bayındır 2023; Okuyan 2025). Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili Kur'ân ayetlerine bakılması doğru olacaktır.

3.1. Savaşta Esir Alınıp Alınmayacağına Dair

Esirlerle ilgili olan Enfal suresin 67-70. ayetleri bazı araştırmacılar tarafından esir almamaya ve köle ya da cariye edinmemeye delil olarak gösterilmektedir. Ancak 67. ayette yer alan yasak, esir almamaya değil kesin zafer elde etmeden esir almanın yasaklanmasına yöneliktir. Konuyla ilgili ayetlerde şöyle buyurulmaktadır:

> "O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir. Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü

olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu" (Kur'ân, 2008, 8:67-68).

Zira düşman tamamen etkisiz hale getirilmeden veya tekrar saldıramaz hale getirilmeden esir alınarak bırakılması, sonraki zamanlarda düşmanın tekrar saldırmasına sebebiyet verecektir. Diğer taraftan düşman tarafı esir alırken Müslümanların düşmandan esir alamaması Müslümanları dezavantajlı duruma getirecektir. Nitekim Bedir savaşıyla ilgili Enfal suresindeki bu ayetlerden sonra vuku bulan savaşlarda esir alınmaya devam edilmiştir. Şu ayet-i kerimede de düşman etkisiz hale getirildikten sonra esirlerin bağlanması bildirilmektedir: "Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın" (Kur'ân, 2008, 47:4).

Hem Hz. Peygamber döneminde hem de İslam tarihi boyunca savaşlarda esir alınmıştır. Alınan esirlere yönelik uygulamalar ise farklılık arz etmiştir. Bunda savaş yapıldığı dönemin şartları etkili olmuştur. Ancak alınan esirlere yönelik İslam'ın getirdiği önemli kurallar vardır.

3.2. İslam'ın Savaş Esirlerine Yönelik Uygulamaları

İslam'ın savaş esirlerine yönelik muameleleri, konuyla ilgili olan Enfal suresi 67., Tevbe suresi 1. ve Muhammed suresi 4. ayetleri çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu ayetlerin bulunduğu surelerin inişi Diyanet'in esas aldığı Osman b. Affan listesine göre, Enfal 88, Muhammed 95, Tevbe suresi de 113. sırada nazil olmuştur. Diğer sıralamalara baktığımız da ise genelde bu surelerin üçü de 85. sıradan sonra inmiştir. Bazılarında üçü arasındaki sıralama değişmektedir. Bunu bazı ulemanın nasih-mensuhu işleterek ayetlerin birbirini neshettiğine hükmetmeleri sebebiyledir (İbn Kesîr 7:307).

Savaş esirleri hakkında İslam bilginleri farklı görüş serdetmişlerdir. Bazıları Tevbe suresi 1. ayetinin Muhammed suresindeki ilgili ayeti neshettiğini ileri sürerek (İbn Kesîr, 7:307; Süyûtî, 7:457:458; Elmalı, 5: 49) esir alınan müşriklerin tamamının öldürüleceğini iddia etmişlerdir.

Hasan Basri, Abdullah ibn Ömer ve Dahhak gibi âlimler ise Muhammed suresi 4. ayeti esas ve nihai karar olduğunu kabul ederek esirlerin öldürülemeyeceğine hükmetmişlerdir (Kurtubî, 16/115-116; Elmalı, 2023, 5:45-46). Fakat ekseri ulema devlet başkanının öldürtmek, köle edinmek veya ehl-i zimme olarak serbest bırakmakta muhayyer olduğu görüşündedirler (Râzî 28: 44; Kurtubî, 16:115-116; Zemahşerî, 6:196; Mevdudî, 5/371-179; Elmalı, 2023, 5:46). Çünkü Hz. Peygamber Ukbe b. Ebî Muayt'ı ve Nadr b. Hâris'i öldürtmüştür (Vakıdî, 2014, 1:218). Hz. Ömer de Sevad halkını serbest bırakmıştır (Elmalı, 2023, 5:46; Aslan, 2018: 8-9). Esirler hakkındaki dördüncü görüş olarak esir mübadelesi öngörülmüştür. Ebu Hanife'nin buna cevaz vermezken imam Yusuf, imam Muhammed, Şafiî, Malikî ve Hanbelî cevaz vermişlerdir. Nitekim Resulullah'ın uygulamalarında da mevcuttur. Beşinci görüş ise mal karşılığında salıverilmektir ki buna da Hanefî fukahasınca cevaz verilmemiştir (Mevdûdî, 5:371-375; Elmalı, 5:47). Esirler hakkındaki son görüş ise menn, yani hiçbir şey almaksızın meccanen salıverilmeleridir ki Hz. Peygamber Bedir esirlerinden bazılarını bu şekilde karşılıksız bırakmıştır (Elmalı, 5:47). Yine Resulullah'ın esirler konusunu görüşürken söylediği "Mut'ım b. Ady olsaydı da şu esirlerin tamamını karşılıksız isteseydi salıverirdim" demesi de (Buhârî, Farzu'l-Humûs: 16; Ahmed b. Hanbel, 4:80) bunun cevazına delil olarak gösterilmiştir.

Gerek Tevbe, gerek Enfal ve gerekse Muhammed suresindeki ayetler arasında aslında bir çelişki olmadığı gibi mensuh da söz konusu değildir. Ayetlerde yer alan öldürün ifadesi savaşla ilgilidir ve düşman iyice etkisiz hale getirilinceye kadar söz konusudur. Düşman artık tekrar saldıramayacak duruma getirilince

esir alınmaya müsaade edilerek ondan sonra da iki yol bırakılmıştır (Kurtubî, 16:116-117; Mevdudî, 5:371-375; Elmalı, 5:50-51; Kur'ân Yolu, 5: 48). Ancak Hz. Peygamberin uygulamaları da göz önünde bulundurularak müctehid imamlar, devlet başkanının gerekli gördüğü zaman öldürtme, mal veya hizmet karşılığında serbest bırakma, karşılıksız serbest bırakma, esir mübadelesi ve eğer düşman tarafı köleleştirmişse köleleştirilebilir görüşlerini belirtmişlerdir (Kurtubî, 16:115-117; Mevdudî, 5:371-379).

İslam'ın savaş esirlerine yönelik koyduğu en açık ifadeler Muhammed suresinin 4. ayetinde belirtilmiştir. Şöyle buyurulmaktadır:

> "Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak. Ki böylece savaş ağır yüklerini indirsin (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır" (Kur'ân, 2008, 47:4).

Ayetten de anlaşılacağına göre savaş esirlerinin köleleştirilmesi veya köle olarak satılması söz konusu değildir. Nihai karar Allah'ın kelamıdır. Ancak tarih boyunca uygulamalarda değişiklik söz konusudur. Zira uluslararası münasebetler mütekabiliyet esasına göre işlemektedir. Düşman tarafı karşısında Müslümanları zor duruma sokacak şartlar mevzu bahis olmaması için tedbirler alınmıştır. Konunun daha anlaşılır olması için Hz. Peygamber'in uygulamalarına bakılması faydalı olacaktır.

Bazı savaş esirleri öldürülmüştür. Keyfi bir uygulama değil, bunların her birinin önceden işledikleri suçlar vardır ve bu sebepten dolayı öldürülmüşlerdir (Vakıdi, 2007, 1:307; İbn Kesîr, 1431, 2:38; İbn Hişam, 1990, 4:26; İbn Sa'd, 2001, 2:134).

Bununla birlikte ferdi birtakım hatalar söz konusudur. Benî Cezîme olayında komutan Halid b. Velid bir yanlış anlaşılma sebebiyle esir alınanların öldürülmesini emretmiştir, otuz kişi öldürülmüştür. Ancak olay Hz. Muhammed'e bildirilince Halid'i azarlamış, Ali b. Ebi Tâlib'i ölen kişilerin diyetini ödemek üzere kabileye göndermiştir (Vakıdî, 2007, 3:110, 115, 117; İbn Hişâm, 1990, 4:55-56, 1:348-349; Buhârî, 2015, 58; Belâzürî, 1996, 1:490).

Esirlerden bazıları bulundukları bölgeden sürgün edilmişlerdir. Bunun en bariz ve tek örneği Kaynuka oğulları ile Nadir oğulları Yahudileridir. Müslümanlarla yapılan antlaşmalarını ihlal etmeleri ve Hz. Peygambere suikast girişiminde bulunmaları sebebiyle Medine'den sürgün edilmişlerdir (Vakıdî, 2007, 1:232-233; 2:19; İbn Hişâm, 1990, 2:151-153, 3:40; İbn Sa'd, 2001, 2:29, 2:57-58; Taberî, 1967, 2:172).

Esirlere yönelik diğer bir uygulama ise fidye karşılığı serbest bırakılmaları. Bedir esirleri buna örnektir. Alınan 70 (başka rivayette 49) esirden ödeyebilecekler 4000 dirhem karşılığında serbest bırakılmışlardır. Ancak bu rakam tavizsiz değildi, bunu ödemeye gücü yetmeyenlerden 2000 veya 1000 dirhem alınmıştır (Vakıdî, 2007, 1/195-199; İbn Hişam, 1990, 2:185-186; Mahmudov, 2010, 73).

Bunun dışında bir de karşılıksız salıverilenler vardır ki Hz. Peygamber döneminde en çok uygulama da budur. Huneyn savaşında esir alınan 6000 kişi serbest bırakılmışlardır (Vâkıdî, 2007, 3:177-178; İbn Hişâm, 1990, 2:490; İbnü'l-Esîr, 1991, 2:261; İbn Seyyidünnâs, ty., 2:187; Özel, 1995, 11:384). Yine bu savaşta Müslümanlara sığınan 19-20 köle azat edilmiştir (Vâkıdî, 2007, 3:165-1166; İbn Hişâm, 1990, 2:485, 4:101; İbn Sa'd, 2001, 2:146; İbn Seyyidinnâs, ty., 2:259; Küçükaşçı, 2010, 39:445). Hismâ Seriyyesi'nde alınan 100 esir serbest bırakılmıştır (Vâkıdî, 2007, 2:209; İbn Sa'd, 2001, 2:88; İbn Seyyidinnâs, ty., 2:140-141). Bi'ri Mâûne faciasına sebep olan Benî Âmiriler üzerine çıkılan Siy

Seriyyesi'nde esir alınan kadın ve çocukların tamamı serbest bırakılmıştır (Vâkıdî, 2007: 2:412). Bu örnekler daha da çoğaltılabilir.

İslam, insanların köleleştirilmesine müsaade etmezken diğer yandan mevcut köle stokunu eritmeye yönelik tedbirler getirmiştir. Şöyle ki, bir köleyi hürriyetine kavuşturmayı başlı başına bir ibadet saymıştır (Kur'ân, 2008, Beled 90:12-13, Tevbe 9:60). Ayrıca hataen bir insanı öldürmek, zıhar ve yeminin bozulması gibi dinen haram kılınan bazı eylemler işlendiğinde onun affı ve keffareti için köle azat etmeyi şart koşmuştur (Kur'ân, 2008, Nisa 4:92, Maide 5:89, Mücadele 58:3). Bunun yanı sıra köle ve cariyelerin birbirleriyle evlendirilmeleri tavsiye edilerek aile kurmaları teşvik edilmiş (Kur'ân, 2008, Nisa 4:32), ücreti mukabilinde hür olmak isteyenlere bu imkânın tanınmasını istemiştir (Kur'ân, 2008, Nur 24:30). Yine hürlerle evlenmeye gücü yetmeyen mümin köle ve cariyelerle evlenilerek onların bu yolla hürleştirilmeleri tavsiye edilmektedir (Kur'ân, 2008, Nisa 4:25).

Muhammed suresi 7. Ayette esirler için "Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak." denilmesine rağmen gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse hem İslam tarihi boyunca ülkelerin esirler hakkındaki uygulamaların farklı olması, yine fukahanın nihai kararın imama (devlet başkanına) bırakılacağı şeklindeki görüşlerinde düşmanın tutumu etkili olduğu söylenebilir. Gerek tarih gerek fıkıh ve gerekse tefsir kaynaklarında kanaatimizce gözden kaçırılan bir olay ve olay bağlamında gelen bir ayet vardır ki bu, günümüzde de gelecekte de aslında belirleyici ve oldukça genel bir hüküm içerir.

Savaşa izin veren ayetler grubu içerisinde yer alan Bakara suresi 194. ayette yer alan "haram ay haram aya karşılıktır, hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir…" kısım, özellikle *el-hurumâtü kısâs* (dokunulmazlıklar karşılıklıdır) kısmı aslında bütün uluslararası ilişkilere oldukça genel ve kapsayıcı bir çözüm sunmaktadır. Ve esirlere de nasıl uygulama

yapılacağı düşman tarafının Müslüman esirlere ne uygulama yapacağına bağlı olarak gerçekleşeceği ortaya çıkmaktadır. Bununla Müslümanları zaafa düşürecek herhangi bir uygulamaya karşı önlem alınması öngörülmüştür. Ancak İslam'da karşı taraf uyduğu sürece aslolan esirlerin karşılıklı veya karşılıksız serbest bırakılmasıdır.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Eski uygarlıklar incelendiğinde yapıları ve kuruldukları bölgeler birbirlerinden farklı olmasına rağmen bu medeniyetlerin tamamında köleliğin var olduğu ve genel itibariyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Köleliğin en temel kaynağı ise savaşlarda ele geçirilen esirlerden oluşmaktaydı. Köleleştirilme yolları, kölelerin bir mal, ticari bir meta olarak görülüyor olması, haklarının ve ehliyetlerinin bulunmayışı, işledikleri veya işlemedikleri suçlar için çeşitli cezalara çarptırılmaları, yaşadıkları topluluklar farklı da olsa hürriyetlerine ulaşma şekilleri çokça benzerlik göstermektedir.

Kölelik, toplumların sürekli savaş halinde olmaları nedeniyle elde edilen esirlerin köleleştirilerek ekonomik ve sosyal alanda sağlayacağı güç nedeniyle bir zorunluluk gibi görülmüştür. Her toplumun ayrı dinamikleri ve farklılıklarına rağmen köle olmanın zorunlu sonucu olarak toplum içerisinde diğer insanlardan aşağı bir sınıf muamelesi görmüşlerdir.

İslam'dan önce gelmiş ancak tahrif olmuş Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da köleliğe yer verilmiştir. Zaten Yahudilikte ilah intikamcı ve milliyetçi bir ilah görüntüsü vermektedir. Bundan dolayı İbrani ırkı dışındakiler doğal köleler olarak görülmektedir. Bu inançtan dolayı ki savaşlarda oldukça acımasız davranmakta ve sivillerin ve savunmasız kadın ve çocukları öldürmekte bir sakınca görmemektedirler. İbrani soyundan gelmiş ve köleleşmiş olanların süresini belli zamanla sınırlı tutmuşlar, ancak farklı ırktan olanlara ise azat etmekle ilgili bir cümleye rastlanmadığı gibi aksine onların köle edinilmesi istenilmektedir.

Hıristiyanlık Yahudiliğin devamı mahiyetinde olduğundan konuyla alakalı uygulamalar devam etmiştir. Ancak incilin bazı pasajlarından anlaşıldığına göre insanda asıl olan özgürlüktür.

İslam'a gelince Hz. Muhammed'in savaşlarında birçok esir alınmıştır. Alınan esirler hakkındaki nihai karar verilinceye kadar gelenek olan savaşçılar arasında paylaştırılmış ve onlara iyi davranılması emredilmiştir. Nihai karar ise ya karşılıklı veya karşılıksız salıverilme şeklinde vuku bulmuştur ki Kur'ân'ın Muhammed suresi 4. Ayette konu hakkında en son hükmü de bu yöndedir. Ancak tarih boyunca farklı uygulamalar görülmüştür. Bu biraz savaş taraflar arasında cari uygulamalar gereği veya ferdi ve bölgesel bazı uygulamalardır. Ancak kişilerin hatalı uygulamaları hiçbir zaman dine mal edilmemelidir.

Makalenin en sonunda; kaynakçadan önce yer alacak hususlar:

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Makalenin araştırılması ve yazımında başka yazarların katkısı ve dolayısıyla çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Makale herhangi bir kurum tarafından desteklenmemiştir.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Aktan, H. (2001). "Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'ani Yaklaşım". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 16: 59-79.

Aslan, N. (2018). Gâî Yorum/Makâsıd Açısından Hz. Ömer'in Sevad Arazisi İle İlgili Uygulamasına Yönelik Bir Değerlendirme. ÇÜİFD 18(2), 691-717.

Austry, J. (2010). Kapitalizm, Marksizim ve İslam. Çev. Agâh Oktay Güneri. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.

Aydın, M. A. (2023). "Köle." ss. 237-246 içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 26. Ankara: TDV Yayınları.

Bakırezer, G. (2008). "Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(1), 17-54.

Bal, A. (2019). "Kölelik, Zorla Çalıştırma ve Benzer Uygulamalara İlişkin Yasağın Uluslararası Hukuk ve AİHM İçtihatları Çerçevesinde Gelişimi". Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi. 2: 55-112.

Balpınar, Z. (2012). "İsrail Güvenlik Politikasını Şekillendiren Anlayışa Dair Temel Bir Tanımlayıcı: Tevrat'a Göre Düşman Kavramı". Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiayt Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 13(23): 319-338.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. el-Ensâbü'l-eşrâf. Thk. Süheyl Zekkâr. (1996). C. 4. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Birinci, G. (2017). "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e". Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7(2): 50-81.

Bozkurt, G. (1981). "Eski Hukuk sistemlerinde Kölelik". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 38(1): 65-103.

Cevad A. (1993). El-Mufassal fî Târîhi Kable'l-İslâm. C. 7. Bağdad: Sâade Câmiatu Bağdâd.

Çağdaş, K. (1947). Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Duman, Z. (2012). "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı". Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29(1): 1-54.

Duymaz, E. (2013). "Modern Kölelik Avrupa Konseyi Hukukunda Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasakları Üzerine Bir İnceleme". Legal Hukuk Dergisi 67(2): 415-462.

Elmalı, M. H. Y. (2023). Hak Dini Kur'ân Dili. C. 5. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Fendoğlu, H. T. (1996). İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik. İstanbul: Beyan Yayınları.

Finley, M. I. (1980). Ancient Slavery and Modern İdeology. New Yourk: The Viking Press.

Gemalmaz, M. S. (2015). Devlet Birey ve Özgürlük. İstanbul: Legal Yayınları.

Güriz, A. (2014). Hukuk Felsefesi Ders Notları. İstanbul: Beta Yayınları.

Hastings, J. (1920). ENcyclopedy of Religion and Ethics. C. XI. London: Printed by Morrison & Gibb Limited.

Hesiodos. (1948). İşler. Çev. Suat Yakup Baydur. İstanbul: MEB.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. (1990). es-Sîretü'n-nebeviyye. C. 2. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. 1990. el-Bidâye ve'n-nihaye. C. 3. Beyrut: Mektebetü Maârif., (1999). Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm. Thk. Sami b. Muhammed. C. 7. Riyad: Dâru'l-Fikr.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Müni' ez-Zührî. (2001). Tabakâtü'l-Kübrâ. Thk. Ali Muhammed Ömer. C. 2. Kahire: Mektebetü'l-Hânecî.

İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. Ty. Uyûnü'l-eser. (Thk). Muhammed 'Îd el-Hadrâvî. C. 1. Beyrut: Dârı İbn Kesîr.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin b. Ali b. Muhammed. (1991). el-Kâmil fi't-Târih. İstanbul: Bahar Yayınları.

İnan, A. (1955). Eski Türklerde Teslim ve İtaat Sembolleri. İstanbul: Maarif Vekâleti.

İnce Sağlam, R. (2010). "Kuranı Kerimde Kölelik Konusu". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kafesoğlu, İ. (1976). Kültür ve Teşkilat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası El Kitabı. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kapani, M. (2013). Kamu Hürriyetleri. Ankara: Yetkin Yayınları.

Kapar, M. A. (1995). "Fezâre (Benî Fezâre)." C. 12. Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları.

Karaaslan, M. (2022). "Kölelik Yasağının Tarihsel Gelişimi". Yaşar Hukuk Dergisi. 4(1): 60-81.

Karadeniz, Ö. (2019). Roma Hukuku. Ankara: Turhan Yayınları.

Karaman, H., vd. (2020). Kur'ân Yolu. C. 5. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Karan, U. (2018). "Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma ve Zorunlu Çalışma Yasağı: Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 67(2): 415-462.

Kitab-ı Mukaddes. (2020). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kramer, S. N. (1970). The Sümerians. Chicago: The University of Chicago Press.

Kur'ân-ı Kerîm Meâlî. (2008). Çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri BaşkanlığıYayınları.

Kurtubi, M. b. A. (2002). el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân. Çev. M. Beşir Eryarsoy. C. 16. İstanbul: Buruc Yayınları.

Kuş, C. (2012). "Tevrat, İncil ve Kur'ân'da Kölelik Kavramı Üzerine Bazı Düşüneler". Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi 8(1): 1-33.

Mevdudi, Ebu'l-Âlâ. (2005). Tefhîmü'l-Kur'ân. Çev. Muhammed Han Kayan vd. C. 5. İstanbul: İnsan Yayınları.

Okandan, R. (1951). Umumi Hukuk Tarihi Dersleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Ögel, B. (2014). İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özel, Ahmet. 2010. "Esir." C. 11. Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları.

Özer, S. (2007). "19. Yüzyılda Mısır'da Kölelik ve Ticareti". Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi 5(1): 65-85.

Parlatır, İ. (1983). "Türk Sosyal Hayatında Kölelik". Belleten 47(187):805-830.

Pergas, D. A. ve Schiel, J. (2023). The Palgrave Handbook ofGolobal Sloverythroughout History. Cham: Palgrave macmillan.

Porter, J. (2025). Dıverse Slaveries. Edinburg: Edinbung University Press.

Razi, F. (1981). Mefatihu'l-Ğayb. C. 28. Riyad: Dâru'l-Fikr.

Sağlam, F. (2019). "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme". Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 25(2): 1236-1252.

Sandıkçı, K. (2012). "Tulekâ." C. 41. Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları.

Saydam, T. (2017). "Roma Cumhuriyetinde Kölelik: Spartaküs Örneği". Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 1(2): 76-90.

Sorokin, P. A. (1972). Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi. Çev. Mete Tuncay. Ankara: Yeni Zamanlar Yayınları.

Süyûtî, İ. A. C. (2011). ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsîri'-Mensûr. C. 7. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Şefik Bey, A. (1314). er-Rikkû fi"l-İslâm. Çev. Ahmed Cevdet Paşa. İstanbul: Dersaadet İkdam.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. (1967). et-Târîhu'l-ümem ve'l-mülük. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim.C. 2. Kahire: Daru'l-Maârif.

Üçok, C. ve Mumcu, A. (1976). Türk Hukuk Tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Vâkıdî, E. A. b. Ö. (2007). Hz. Peygamberin Savaşları. Çev. Musa Kazım Yılmaz. C. 1. İstanbul: İlkharf Yayınları.

Wesrweman, L. W. (1955). The Slave Systems Greek and Roman Antiquiten. Phledelhpia: The American Philosopfical Society.

Wolfram, E. (1942). Çin'in Şimal Komşuları. Çev. Nimet Uluğtuğ. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Wolley, C. L. (1965). The Sümerians. Newyork: The Norton Library.

Yaman, A. (1998). İslam Devletler Hukukunda Savaş. İstanbul: Beyan Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout history, war has emerged as a social reality, often justifying the adage "man is a wolf to man," driven by socioeconomic shifts, security concerns, and regional vested interests. In these conflicts, the elderly, women, and children have consistently been the most vulnerable. Treatment deemed appropriate for prisoners of war is often dictated by societal values, while modern international agreements designed to prevent such abuses frequently succumb to the will of powerful states. Despite existing human rights laws and their advocates, global powers face no sanctions even when acting contrary to international law. This inequality is clearly evident in the treatment of detainees at Guantanamo, the human rights violations committed during the two-year Gaza War of 2024-2025, and the inhumane treatment of prisoners. International organizations have failed to impose any sanctions beyond condemnation in the face of these unjust practices. Before analyzing the principles adopted by Islam regarding prisoners of war, this article examines the practices of ancient Sumerian, Greek, Roman, Chinese, Indian, and Egyptian civilizations, as well as Jewish and Christian perspectives. In almost all ancient civilizations, the primary source of slavery was war. Furthermore, individuals captured in raids or unable to pay their debts were frequently enslaved. In these societies, slaves lived in far worse conditions than free citizens, forced to perform the hardest labor for meager wages. Masters held absolute power, often leading to physical punishment and even death for slaves. In some cases, slaves were sacrificed to the gods or systematically subjected to violence. Greek philosophers generally considered slavery a natural state, believing individuals were born either slave or free. It is estimated that between 50,000 and 60,000 slaves worked in the Greek agricultural and mining industries. The Romans expanded this concept, viewing other nations as naturally destined for slavery. At its peak, nearly half of the Roman population consisted of slaves deprived of the right to marry, own property, or start a family. The Chinese also enslaved prisoners of war, but primarily used them as shepherds. In India's caste system, slaves occupied the lowest rank, and their status was further divided into lower classes depending on how they were acquired. In India, fathers could sell their children into slavery to pay off debts. In Egypt, a semi-slavery system existed where laborers were tied to the land, working in temples and public infrastructure. In Sumer, clay tablets reveal that disobedience to a father could lead to a child's enslavement. However, Sumerian law did provide some legal regulation. For example, those enslaved due to debt would be freed after three years. Evidence from ancient Turkic history shows that while slavery existed among the Huns, it was generally at the tribal level rather than individual. Due to their small numbers, slaves were considered valuable assets and were frequently freed. Despite being freed from Egyptian bondage under Moses, the Israelites continued the institution of slavery. According to Deuteronomy in the Bible, the Israelites, as "the chosen people,"

should be served by other people. Those who opposed and resisted were often killed, while women and children were enslaved. Jewish law distinguished between Hebrew and non-Hebrew slaves. Non-Hebrews were generally enslaved for life, while Hebrews were freed after seven years of service. As a continuation of Jewish tradition, Christianity did not reject slavery. Although Jesus emphasized spiritual freedom, the institution persisted in the Christian world. Later theologians, such as Saint Thomas Aquinas, considered slavery a necessary consequence of "original sin." Islam emerged in Meccan society, where slavery was a deeply rooted socioeconomic reality. It did not abolish slavery outright, as it would strain the existing social structure. Instead, Islam initiated a "transitional project" aimed at the ultimate elimination of the institution. Islamic law prohibited the taking of prisoners until the enemy's military power was definitively broken. A significant provision is found in the fourth verse of Surah Muhammad; This verse states that prisoners of war should be treated in only two ways: either they should be released unconditionally or they should be released in exchange for ransom. This effectively closed the door to permanent slavery as a primary consequence of war. However, throughout history, the attitude of the warring parties has determined the fate of prisoners. The personal life of Prophet Muhammad served as the ultimate precedent. Despite living in a society where slavery was widespread, he freed all the slaves he owned. He is famous for freeing Zayd ibn Haritha and left no slaves as inheritance after his death. Islam transformed the status of "slave" from an object to a human being with legal rights, encouraging emancipation as a high act of worship and a way to atone for sins. When we compare these civilizations, while the old systems viewed slavery as a natural or divine hierarchy, Islam established a framework designed to eliminate it. While the principles Islam brought forth regarding captives emphasized not harming their dignity, it is thought-provoking that modern international law today fails to protect vulnerable individuals in conflict zones. The principle of liberation and the prioritization of humane treatment of captives, established by Islam fourteen centuries ago, demonstrate that the moral standards it set remain a vital benchmark for global justice.